

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОЇ МІСТКОСТІ

Гусєва О.В.

Стаття присвячена характеристиці функціонування малих готельних підприємств за кордоном та аналізу світового досвіду створення готельних підприємств малої місткості. Висвітлено основні переваги у роботі малих готелів. Проаналізовано середню місткість номерного фонду найпопулярніших туристичних дестинацій. Надано характеристику готельним ринкам різних країн, та визначено місце малих готелів на цих ринках. Проаналізовано структуру малих готелів за категоріями.

Ключові слова: малі готелі, місткість номерного фонду, досвід створення малих готелів, показник кількості номерів на тисячу населення.

ВСТУП

У світовому готельному бізнесі до цих пір немає єдиного визначення що таке малий готель та системи його сертифікації. Зафіксовано понад 30 загальних систем сертифікації засобів розміщення, що значно ускладнює уніфікацію функціонування готельних підприємств. Неодноразово були спроби об'єднання існуючих рейтингів в одну загальну систему, але вони не призвели навіть до створення регіональних систем класифікації готелів. Наприклад, Всесвітньою туристичною організацією свого часу був розроблений документ з детальними вказівками для сертифікації готелів від 2 до 5 «зірок». Проте він носив рекомендаційний характер, тому багато готелів вирішили не міняти існуючий порядок речей.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років свідчить про недостатню розкритість проблем розвитку ринку готелів малої місткості. Найбільшого освітлення дана тема отримала у роботах російських вчених. Серед науковців, що досліджують діяльність малих готелів за кордоном, слід виділити Александрову А.Ю., що підкреслює особливості категоризації засобів розміщення Франції, де навіть приватні квартири, кімнати та особняки, здавані в наймання підлягають зоряній категоризації згідно із законодавством цієї країни [8, с. 254]. Мусакин А.А. розглядає готельний ринок малих засобів розміщення Краснодарського краю та Санкт-Петербургу [9, с. 167]. Чудновский А.Д. визначає існування такого типу засобів розміщення у Великобританії, як «Lodge», що найчастіше має номерний фонд менше за 50 номерів [15, с. 105].

Метою даної роботи є вивчення світового досвіду створення та функціонування готельних підприємств малої місткості, проведення аналізу існуючих форм категоризації засобів розміщення та здійснення дослідження нормативно-правової бази функціонування малих готелів за кордоном.

В основу методів дослідження покладено методи порівняння, аналізу, індукції та дедукції. Основними інформаційними джерелами дослідження є аналітичні огляди та науково-методичні публікації у періодичній пресі та мережі Інтернет [1]-[5].

1 ОСНОВНІ КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКОРДОННИХ ГОТЕЛЬНИХ РИНКІВ

На світовому готельному ринку протягом останнього часу спостерігається тенденція щодо розвитку малого готельного бізнесу. Даний процес спричинили різні обставини, як історичні події, так і нестача ділянок під забудову у центрах крупних міст, невеликий строк окупності капіталовкладень, а також поєднання у малому готелі визначного комфорту та індивідуального підходу до кожного гостя.

На форму організації та принцип класифікації малих готельних підприємств у різних країнах впливала низка неоднорідних факторів. Серед них можливо відокремити традиції, культуру, віросповідання, рівень соціально-економічного розвитку, ділову активності, клімат та інше. У рамках окремої країни також можуть відзначатися істотні відмінності в формуванні ринку малих готелів, велику роль у цьому відіграє система сертифікації готелів.

У таблиці 1, створеної на підставі джерел [1-5], представлені приклади розповсюдження малих готелів за рубежом.

Так, наприклад, готелі Франції підрозділяються на сім категорій (від 1 до 5*, «палац» і не категорійні). З кінця 2009 року французи перейшли на міжнародну систему класифікації від однієї до п'яти зірок, скасувавши проміжні категорії «чотири зірки Luxe». Зміни порядку присвоєння зірок набрали чинність з початку 2010 року, що призвело до перерозподілу готельного ринку по категоріям [6]; [7]. Слід зазначити, що навіть приватні квартири, кімнати та особняки, здавані в наймання у Франції (які по міжнародній термінології відносяться до індивідуальних засобів розміщення) підлягають зоряній категоризації згідно із законодавством цієї країни [8, с. 254].

Гусєва Ольга Володимирівна, викладач кафедри економіки та управління туризмом, аспірант Одеського державного економічного університету, тел. 067 146 64 57, e-mail: katzchen.gusyeva@gmail.com

Таблиця 1 Малі готелі у різних містах Європи, 2010 рік

№	Назва міста	Кількість готелів			Кількість номерів			Середня місткість номерного фонду, од.		Кількість населення, тис. чол.	Кількість номерів на 1000 населення
		усього	малих	питома вага малих готелів, %	усього	у малих готелях	питома вага малих готелів, %	усього	у малих готелях		
1	Париж	1466	1121	76,5	76048	36054	47,4	52	32	2211,297	34
2	С.-Петербург	622	468	75,2	26916	6171	22,9	43	13	4600,276	6
3	Прага	653	450	68,9	38646	17466	45,2	59	38	1285,624	30
4	Лондон	1700	135	7,9	112749	5640	5,0	66	48	7556,900	15
5	Одеса	150	95	63,3	7028	1450	20,6	47	15	1009,204	7
6	Москва	274	73	26,6	38700	1936	5,0	141	27	10563,038	4

Безперечним лідером по кількості та якості малих готелів вважається місто Париж. Загальна кількість засобів розміщення склала 1466 готелів. На долю засобів розміщення малої місткості приходить 76,5% (1121 готелі), це майже 50% всього номерного фонду міста (36054), забезпеченість готельними номерами на тисячу населення складає 34 номери, що в декілька разів перевищує середній по Європі показник (10-12 номерів). Ця тенденція властива для всієї країни, не дарма Францію вважають еталоном у сегменті малих готелів, кожен з яких має затишок і унікальність в комбінації з помірними цінами. Середня місткість номерного фонду, що припадає на одне готельне підприємство м. Париж, коливається від 29 до 124 номерів по категоріях, у той час як загалом по місту середнім показником є 51 номер. Це підтверджує вагому частку малих готелів у загальній масі номерного фонду м. Париж. У той же час середня місткість номерного фонду у малих готельних підприємствах Парижу складає 32 номери (21% від

загальної кількості малих готелів складає підприємства з номерним фондом менше 25).

У таблиці 2 відображено розподіл засобів розміщення малої місткості за категоріями. Як бачимо, він здійснюється не рівномірно – так, у категорії «5 зірок» частка малих готелів складає 16,7%, у той час як в категоріях «2 зірки» та «1 зірка» вони складають 80,6% та 98,2% відповідно. Цікаво, що у порівнянні з 1999 роком саме готелі цих категорій мали тенденцію до скорочення («2 зірки» зменшились на 10,4%, «1 зірка» – на 24,1%). Ще однією особливістю парижського ринку малих готелів можливо відокремити те, що при загальному збільшенні кількості готелів категорії «3 зірки» на 5,7%, номерний фонд у цій категорії знизився на 1,7%. Можна зробити висновок, що підвищення кількості готелів у категорії «3 зірки» відбулося за рахунок малих готелів. Зовсім малу долю у загальній кількості засобів розміщення міста складають готелі, що не мають категорії – 31 підприємство (2,1%). Дана тенденція властива і малим готелям, з яких 27 підприємств (2,4%) не отримали зірок.

Таблиця 2 Структура засобів розміщення м. Париж в залежності від категорії, 2009 р.

Категорії готелів	Од. вим.	Кількість готелів		Питома вага малих готелів по категоріях, %	Тпр ₂₀₀₉₋₁₉₉₉	Номерний фонд готелів		Тпр ₂₀₀₉₋₁₉₉₉	Середня місткість номерного фонду, од.	
		усього	малих готелів			усього	у малих готелях		усього	у малих готелях
5*	од.	12	2	16,7	/	1488	57	/	124	28
	%	0,8	0,2			2,0	0,2			
4* Luxe	од.	3	2	66,7	+50,0%	267	50	+8,1%	89	25
	%	0,2	0,2			0,4	0,1			
4*	од.	183	98	53,6	+56,4%	19783	3430	+26,6%	108	35
	%	12,5	8,7			26,0	9,5			
3*	од.	590	451	76,4	+5,7%	26414	14995	-1,7%	44	33
	%	40,2	40,2			34,7	41,6			
2*	од.	537	433	80,6	-10,4%	23244	13605	-6,8%	43	31
	%	36,6	38,6			30,6	37,7			
1*	од.	110	108	98,2	-24,1%	3209	3054	-23,9%	29	28
	%	7,5	9,7			4,2	8,5			
Без категорії	од.	31	27	87,1	+34,8%	1643	863	+123,2%	53	31
	%	2,1	2,4			2,2	2,4			
Разом	од.	1466	1121	76,5	+1,5%	76048	36054	+4,7%	51	32
	%	100,0	100,0			100,0	100,0			

Ще одним прикладом бурхливого розвитку малого готельного бізнесу є Російська Федерація, у деяких регіонах якої відзначаються прогресивні тенденції збільшення потужності готельного господарства за рахунок залучення в дану сферу малоформатних засобів розміщення. Безумовним лідером у справі розвитку малих готелів є Санкт-Петербург [9, с. 167].

Готельна індустрія Санкт-Петербурга набула значного поширення за останні роки. Швидко збільшувалась кількість малих готелів, навіть з'явилася асоціація, що відстоює їх права. У 2010 році на долю засобів розміщення малої місткості приходиться 75,2% (468 готелі), що у номерному вираженні складає 22,9% від загальної кількості. Тобто не зважаючи на велику кількість малих готелів більшість туристів все ж таки обслуговується у великих готелях. Середня місткість номерного фонду малих готелів склала 13 номерів, виходячи з цього

можемо зробити висновок, що більшість малих готелів має номерний фонд менший за 10 номерів. Забезпеченість готельними номерами на тисячу населення складає 6 номерів, що значно менше середньоєвропейського рівня.

За категорійною структурою, згідно з таблицею 3, склад малих готелів Санкт-Петербурга розподілено у більшій часті між готелями категорії 3* (49,6%) та економічними готелями категорія 1-2* (48,5%) і лише невелика частка приходить на готелі категорії 4* (1,9%), що говорить про загальну тенденцію створення більш економічних засобів розміщення туристів [5]. Таким чином, загальний номерний фонд малих готелів складає 6171 номер, або 13 393 місця. Це практично 25% всього міського готельного фонду, який налічує 26 916 номерів (622 готелі). Середня місткість номерного фонду малих готелів Санкт-Петербурга склала 13 номерів.

Таблиця 3 Структура малих готелів Санкт-Петербурга по категоріям у 2010 році

Категорії готелів	Кількість малих готелів		Номерний фонд готелів		Середня місткість номерного фонду, од.
	од.	%	од.	%	
5*	0	0,0	0	0,0	-
4*	9	1,9	124	2,0	14
3*	232	49,6	2876	46,6	12
1-2*	227	48,5	3171	51,4	14
Разом	468	100,0	6171	100,0	13

Загальною тенденцією ринку малих готелів Санкт-Петербурга є об'єднання у мережі. У 2010 році тут функціонувало 9 мережевих операторів, найбільш великі з яких: мережа готелів «Rinaldi» (18 малих готелів), мережа готелів «Lуха» (10 малих готелів) і мережа готелів «Атмосфера» (9 малих готелів). Крім мережевих операторів на ринку діє два професійні об'єднання готельєрів – це Асоціація малих готелів і Клуб готелів [5].

Москва у останні роки є ярким представником малого готельного ринку, що розвивається. Не дивлячись на незначну частку (26,6%) малих готелів у загальній кількості, саме малі готелі складають більшість нововведеного номерного фонду. Але це фізично не може значно вплинути на показник забезпеченості номерами на тисячу населення, що у Москві занадто низький (4 номери).

Малі готелі складають 26,6% від загальної кількості готельних підприємств м. Москва. За станом на початок 2011 року в Москві налічується 274 готелі, сумарною ємкістю 72,2 тисяч місць. Однією із тенденцій 2010 року був активний розвиток малих готелів. З 22 готельних підприємств, відкритих в 2010 році в Москві, – 13 відносяться до сегменту малих готелів [10].

Експерти погоджуються з тим, що більшість малих готелів Москви відповідають категорії 4 зірки. Хоча специфіка подібного формату розміщення накладає відбиток на класифікацію засобів розміщення. Наприклад, для стандартного міського 4–5* готелю обов'язкова наявність фітнес-центру і басейну, тоді як в малому готелі того ж рівня їх може не бути – площа не дозволяє. Втім, оснащення

номерів і рівень обслуговування повинні відповідати встановленим стандартам незважаючи на розмір готелю.

На відміну від Санкт-Петербурга, малі готелі якого в основному розташовані в колишніх комунальних квартирах, московські малі готелі, як правило, займають окремі будівлі [11].

Спроби законодавчо визначити статус малого готелю в РФ робилися кілька разів. У 1997 році було видано розпорядження «Про створення в Москві мережі малих готелів». Розпорядження мало на меті підвищити туристську привабливість столиці за рахунок збільшення номерного фонду. У документі, зокрема, відзначалася типологія малих готелів залежно від організаційно-правової форми, що забезпечує діяльність готельних підприємств. Так, у розпорядженні відокремлювали як готелі малої місткості (до 100 номерів), що обслуговуються акціонерними суспільствами, так і готелі, місткістю до 50 номерів. Але, дане розпорядження не знайшло відображення в конкретних діях.

До проблеми малих готелів урядовці повернулися в 2005 році, коли Федеральне агентство з туризму оприлюднило документ «Система класифікації готелів та інших засобів розміщення». Чітко визначення малого готелю в документі не надається, але готелі були розділені на об'єкти двох типів: з кількістю номерів більше та менше 50 [11].

У грудні 2010 року в РФ був внесений на розгляд проект державного стандарту «Малі засоби розміщення». Даний проект стандарту поширюється на засоби розміщення з номерним фондом не більше 50 номерів, призначені для тимчасового розміщення

туристів. Стандарт встановлює загальні вимоги до малих засобів розміщення і послуг, що надаються в них.

Таким чином, слід зазначити, що незважаючи на значну поширеність готельних підприємств малої місткості в нормативних документах Ростуризму поки немає словосполучення «малий готель», але вводиться поняття – «готель, мотель та ін. з кількістю номерів менш 50» [9, с. 16]. При цьому на російському готельному ринку умовно зложилися два визначення: «малий готель», який визначається як готель, що має до 50 номерів, і «міні-готель» – до 10 номерів (у той час, як згідно російському законодавству в сфері готельного господарства, до категорії готелів відносяться засоби розміщення, що мають більше 10 номерів). З приводу останнього ведуться дискусії та виражається точка зору, що терміну «міні-готель» не існує за кордоном. Він почав використовуватися лише на пострадянському просторі [12].

Варто зазначити, що одні з перших в історії малі готелі з'явилися у Празі. Це були будиночки, розраховані на кількох людей, і, крім ліжка вони не надавали ніяких додаткових послуг. З великими готелями вони, таким чином, конкурувати не могли, але справедливості заради треба відзначити, що й не прагнули. Свої постояльці з'явилися в них миттєво: атмосферу тиші, затишку й спокою люди оцінили належним чином. Незабаром формат «малі готель» поширився далеко за межами Чехії [13].

Більшу частку сучасного готельного ринку Праги складають малі готельні підприємства (68,9% чи 450 готелів). Майже половина (45,2%) запропонованого номерного фонду міста розташовується у малих готелях. Середня місткість номерного фонду малих готелів складає 38 номерів, що свідчить про поширення готелів з номерним фондом наближеним до максимуму встановленого для малих готелів. Показник кількості номерів на тисячу населення відповідає значній забезпеченості номерів у місті (30 номерів).

Взагалі, Чехія є країною, де система класифікації готелів була і залишається однією з найдосконаліших в Східній Європі. Туризм в Чехії складає одну з основних статей доходу до бюджету, тому держава зацікавлена в тому, щоб туристичний продукт надавався на гідному рівні.

У 2004 році в Чехії була прийнята єдина для всіх готелів країни система класифікації. Сприяла цьому Національна Федерація Готелів і Ресторанів Чехії HO.RE.KA.ČR. Ця організація є головним систематизатором і розробником критеріїв для оцінки готельного сервісу.

Відповідно до нової єдиної класифікації на сьогоднішні готелі Чехії підрозділяють на 4 основних типа: готель, мотель, пансіонат та інші (ботелі, хостели, комплекси шале і кемпінги). Відокремлюється підгрупа готелів – гарні у яких може не бути ресторану, а з варіантів харчування доступний лише сніданок.

Згідно із класифікатором засобів розміщення, мінімальна кількість номерів для готелів повинно бути 10, мотелів – 10, пансіонів – 5.

Доречно віднести пансіони до виключно засобів розміщення малої місткості, тому що вони, як правило, створюються у форматі невеликого родинного бізнесу.

У Чехії готелі ранжуються по п'яти зоряній системі від 1 до 5*. В цілому класифікація готелів Чехії передбачає 270 критеріїв, частина з яких для претендентів обов'язкові, а частина можуть бути вибрані за бажанням.

Для кожного з типів готелів визначається свій максимум, який він не може пересягти. Так, клас мотель не може бути вище 2*, клас ботель – не вище за 3*, готелі гарні – також не вище 3*, пансіони – не вище 4*, готелі – 5*.

У 2010 році готелі Чехії підключилися до єдиної європейської системи сертифікації готелів Hotelstars Union [14].

Продовжуючи аналізувати дані таблиці 1, слід відмітити, що найменша частка малих готельних підприємств з зазначених у таблиці 1 спостерігається у Лондоні (7,9% чи 135 готелів). Хоча середній показник місткості загального номерного фонду міста складає 66 номери значна більшість запропонованого номерного фонду (95%) знаходиться у великих готелях.

Малі підприємства готельного господарства Великобританії є істотним стимулом для розвитку галузі й створення додаткової кількості робочих місць. У цій державі існує авторитетна багатопрофільна організація – Автомобільна Асоціація Великобританії (AA), яка розробила й впровадила спеціальну систему класифікації й категоризації для широкого спектра об'єктів розміщення – від готелів категорії 5* до фермерських будиночків, розрахованих на 2 номери. Серед британських засобів розміщення існує великий відсоток малих готельних підприємств, розташованих у всій країні. Так, гостеві, фермерські будинки та маленькі при шляхові готелі (Inn) надають послуги, обсяг яких відповідає рівню 1*. Звичайно такого роду закладу пропонують гостям нічліг і сніданок - «bed and breakfast» («B&B»). Для них основним показником є не обсяг, а якість послуг, тому їм привласнюються категорії від 1 до 5Q (від «quality» - якість). Для реклами й популяризації даних засобів розміщення у Великобританії випускаються спеціальні щорічні каталоги «B&B», у яких наведений детальний опис готелю й повний асортимент надаваних послуг.

Через появу у Великобританії готелів зі спрощеною схемою обслуговування, Автомобільна Асоціація в 1987 році ввела новий клас засобів розміщення – «Lodge». Незважаючи на скромне значення подібного найменування (будиночок, сторожка, притулок), «Lodge» звичайно забезпечує досить високий рівень розміщення й широкі можливості для бізнесу й відпочинку постояльців. Рівень послуг «Lodge» в основному відповідає готелю 2*, хоча ряд послуг, характерних для готелів, у них відсутній, а харчування звичайне здійснюється в найближчому ресторані поза готелем. Засобам розміщення «Lodge», а також мотелям привласнюються категорії 1 - 3 «місяця», залежно від

рівня комфортності. Існує також окрема категоризація для так званих «будинків із самообслуговуванням» – від 1 до 5 «ключів» [15, с. 105].

2 ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ГОТЕЛІВ М. ОДЕСИ

Серед показників малих готелів у різних популярних туристичних дестинаціях місто Одеса займає дуже скромне місце, але необхідно зазначити, що аналізуючи ці дані у різних містах світу необхідно відмітити велику роль сукупності факторів, велике значення серед яких має рік заснування міста та його

територіальне положення. Крім того потрібно розуміти, що наявність готелів та номерів пов'язано з кількістю населення та туристичним потенціалом.

На сьогодні структура готельного фонду м. Одеси має вигляд, представлений у таблиці 4. Потрібно відзначити, що у результаті недосконалої системи обліку, багато засобів розміщення малої місткості не знайшли відображення в статистичних даних про готельний фонд України. Так, відповідно до інформації Головного управління статистики Одеської області, у 2009 році в Одесі налічувався 41 готель, однак при проведенні власної емпіричної оцінки номерного фонду виявилася наявність ще 109 готельних підприємств [16, с. 75], [17, с. 4].

Таблиця 4 Структура засобів розміщення м. Одеси в залежності від категорії

Категорії готелів	Од. вим.	Кількість готелів		Питома вага малих готелів по категоріях, %	Номерний фонд готелів		Середня місткість номерного фонду, од.	
		усього	з них- малі готелі		усього	з них – у малих готелях	усього	у малих готелях
5*	од.	2	2	100,0	61	61	31	31
	%	1,3	2,1		0,9	4,2		
4*	од.	11	5	45,5	795	159	72	32
	%	7,3	5,3		11,3	11,0		
3*	од.	7	4	57,1	428	127	61	32
	%	4,7	4,2		6,1	8,8		
2*	од.	4	-	0	521	-	130	-
	%	2,7	0		7,4	0		
1*	од.	4	-	0	334	-	84	-
	%	2,7	0		4,8	0		
Без категорії	од.	122	84	68,9	4889	1103	40	13
	%	81,3	88,4		69,5	76,0		
Разом	од.	150	95	63,3	7028	1450	47	15
	%	100,0	100,0		100,0	100,0		

Загальна кількість засобів розміщення м. Одеси склала 150 готелів, 95 з яких мають номерний фонд не більше 50 одиниць (63,3%), що свідчить про велику долю малих готелів. Крім того, варто враховувати, що в цей час в Україні існують готельні підприємства, які мають номерний фонд менше визначених на законодавчому рівні шести номерів, які необхідні для віднесення даних засобів розміщення до категорії готелів [18]. В Одесі кількість таких готелів складає 22 од., 9 з яких позиціонують себе як «міні-готелі», а 50% від цієї групи (11 готелів) відносяться до цінової категорії економ-класу. Таким чином, можна зробити висновок, що найуразливішими у зв'язку з недосконалістю визначення терміну «готель» на законодавчому рівні є саме економічні готелі.

Розподіл засобів розміщення малої місткості за категоріями здійснюється не рівномірно – так, у категорії «5 зірок» частка малих готелів складає 100%, у той час як в категоріях «2 зірки» та «1 зірка» вони зовсім не представлені, хоча за кордоном існує тенденція розвитку сертифікованих малих готелів категорії 2-3 зірки, що користуються популярністю у

споживачів та мають високий рівень завантаженості. Малі готелі складають 45,5% від загальної кількості готелів категорії «4 зірки», у той час як у категорії «3 зірки» малі готелі займають 57,1% (4 готелі).

Середня місткість номерного фонду, що припадає на одне готельне підприємство м. Одеси, коливається від 31 до 130 номерів по категоріях, у той час як загалом по місту середнім показником є 47 номерів. Це свідчить про вагому частку малих готелів у загальній масі номерного фонду м. Одеси.

Велику долю у загальній кількості засобів розміщення міста складають готелі, що не мають категорії, – 122 підприємства (81,3%). Дана тенденція властива і малим готелям, з яких 84 підприємства (88,4%) не отримали зірок. Це негативно впливає на якість надання послуг та викликає сумнів щодо обґрунтованості цінової політики, якщо не категорійний готель має намір встановлювати високі тарифи.

Як бачимо, ринок малих готелів м. Одеси у порівнянні з зарубіжними країнами є досить нерозвинутий. Спостерігається тенденція хаотичного

поширення «не категорійних» готелів, що часто навіть не можуть себе просувати у засобах масової інформації з причини нелегального функціонування.

ВИСНОВКИ

Характеристика функціонування готельних підприємств малої місткості за кордоном дозволяє нам зробити висновок, що на даному етапі розвитку

готельного бізнесу існує невизначеність з основними поняттями, такими як «малий готель», «міні-готель», тощо. Готельному ринку України в цілому, та Одеському регіону зокрема необхідно запозичувати позитивний закордонний досвід створення та управління малими готельними підприємствами.

У наступному дослідженні заплановано дослідити більш детально показники діяльності готельних підприємств у різних країнах світу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичні показники туризму Праги [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.praguewelcome.cz/en/infocenter/info-service/prague-in-statistics/index.shtml>
2. Tourism in Paris / 2009 key figures [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://asp.zone-secure.net/v2/index.jsp?id=1203/1515/7436&lng=fr>
3. London overseas visits 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.visitlondonmediacentre.com/images/uploads/London_-_Overseas_Visits_2009_-_Factsheet.pdf
4. Обзор рынка гостиничной недвижимости Москвы за 3 квартал 2010 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.arendator.ru/articles/2/art/42569/>
5. Обзор рынка мини-отелей в Санкт-Петербурге по состоянию на май 2010 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://estimation.ru/ru/analytics/2010/05/23-1/>
6. Классификация гостиниц во Франции [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hotellukraina.com.ua/klassifikaciya-gostinic-v-parizhskix-otelyax-proizoshla-revoluciya/>
7. Франция вводит новую категорию в классификации отелей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hotellukraina.com.ua/franciya-vvodit-novuyu-kategoriyu-v-klassifikacii-otелей/>
8. Александрова А.Ю. Международный туризм: Ученик / А.Ю. Александрова – М.: Аспект Пресс, 2004. – 470 с.
9. Мусакин А.А. Малий отель: с чего начать, как преуспеть. Советы владельцам и управляющим / А.А. Мусакин – СПб.: Питер, 2007. – 320 с.
10. Итоги 2010: Рынок гостиничной недвижимости Москвы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cre.miel.ru/press-centre/news/2011/01/2838/>
11. Малые отели больших городов // Турбизнес. – 2009. – №8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tourbus.ru/article/1361.html>
12. Гостиничный бизнес. Как правильно назвать: МИНИ-отель или МАЛЫЙ отель? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prohotel.ru/articles-3869/0/>
13. Мини отели и малые гостиницы Москвы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://msk.smarthotel.ru/inns/>
14. Классификация отелей Чехии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.city-of-hotels.ru/165/types-of-hotels-ru/chehia-class-otелей.html>
15. Чудновский А.Д. Туризм и гостиничное хозяйство. Учебник / А.Д. Чудновский – М.: ЮРКНИГА, 2005. – 448с.
16. Готелі та інші місця для короткотермінового проживання Одеської області / статистичний збірник. – Одеса: Головне управління статистики в Одес. обл., 2010. – 75 с.
17. Розподіл готелів Одеської області залежно від категорії. – Одеса: Головне управління статистики в Одес. обл., 2010. – 4 с.
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку та підготовки готельної інфраструктури до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу - №2468-VI від 08.07.2010: [Закон України] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>